

Coping with Social Change. Life Strategies of Workers in Poland's New Capitalism

Data opublikowania: 30.10.2014

Zrecenzował(a) Piotr P. Płucienniczak   Redakcja naukowa mgr Andrzej Klimczuk

Celem książki Adama Mrozowickiego jest pokazanie robotników jako aktywnych aktorów zarówno w czasie transformacji ustrojowej po 1989 roku, jak i zachodzących w jej konsekwencji przemian społecznych. Mrozowickiemu nie odpowiadają narracje dominujące w socjologicznym myśleniu o klasie robotniczej po socjalizmie. Krytycznie odnosi się do teoretyków konwergencji (takich jak Piotr Sztompka czy Henryk Domański), widzących w mentalności i samej egzystencji robotników przeszkodę na drodze do mitycznego „zjednoczenia z Zachodem”. Zachowuje również dystans wobec protekcyjnego podejścia traktującego robotników jako „wielkich przegranych” transformacji ustrojowej (Leszek Gilejko, Kazimierz Słomczyński) oraz tezy, że dali się oni zmanipulować przez elity (David Ost). W centrum uwagi stawia same jednostki, nie związki zawodowe (w przeciwieństwie do Juliusza Gardawskiego). Znacznie bliżej mu do nurtu „new labor studies”, w którym kładzie się nacisk na sprawczość pracowników, ich refleksyjność oraz na złożone związki między codzienną praktyką jednostek a reprodukcją i zmianą systemów społeczno-gospodarczych.

Książkę rozpoczyna wprowadzenie w problematykę sprawczości (ang. *agency*) i refleksyjności (ang. *reflexivity*) w teorii realizmu krytycznego rozwijanej przez Margaret Archer. Autor nie ogranicza się do referowania cudzych poglądów, ale dopasowuje zaczerpnięte z nich narzędzia teoretyczne do swoich potrzeb, przywołując przede wszystkim prace Pierre'a Bourdieu. Ukute przez francuskiego socjologa pojęcie habitusu pozwala Mrozowickiemu na pogodzenie napięcia między strukturalną determinacją losów badanych a ich samoświadomością. Klarownie eksplikuje dzięki temu to, czym są analizowane przez niego biografie: wyrazami twórczego napięcia pomiędzy warunkami życia a refleksyjnością; narracja biograficzna jest opowieścią o radzeniu sobie z życiem i z samym sobą (s. 77-80). Imponuje metodologiczne zaplecze studium Mrozowickiego. W ramach badań prowadzonych w latach 2001-2008 wedle wytycznych teorii ugruntowanej przeprowadzono ponad 200 wywiadów biograficznych z robotnikami/-cami ze Śląska, z których do dalszych analiz skierowano 166. Respondentów/-ki dobierano wedle kryteriów wiekowych, statusu społecznego, genderowych oraz podziałów etnicznych (tożsamość niemiecka, polska bądź śląska). W czasie doboru próby celem autora była „równoczesna maksymalizacja i minimalizacja różnic i podobieństw” w obrębie badanej kategorii (s. 88).

Na podstawie pogłębionego studium wybranych 64 osób autor rekonstruuje ogólne strategie życiowe robotników w postsocjalistycznej rzeczywistości: dwie wspólnotowe (defensywne „zakorzenienie” [ang. *embedding*] oraz czynna „integracja” [ang. *integration*]) i dwie sprywatyzowane (wycofane „radzenie sobie” [ang. *getting by*] oraz przedsiębiorcze „konstruowanie” [ang. *constructing*]). Różnią się one zarówno genezą, to znaczy

kontekstami społecznymi i karierami, które zwiększają prawdopodobieństwo przyjęcia danej strategii, jak i dyspozycjami do działania, takimi jak zawężenie sieci do rodziny, czy przeciwnie, organizowanie wspólnoty. Prezentując pokrótce paradygmatyczne biografie, Mrozowski opisuje, w jaki sposób refleksyjny stosunek do zastanej rzeczywistości, posiadanych zasobów oraz indywidualnego doświadczenia prowadzi do wyboru i modyfikacji życiowych strategii podejmowanych przez respondentów/-ki.

Oczywiście, przeważająca większość badanych nie daje się opisać przez jednoznaczny typ idealny, autor rozwija więc swoją typologię o „strategie hybrydowe”. Z badań wyłania się złożony obraz klasy robotniczej. Mrozowski podkreśla krytyczny stosunek robotników do dewaluacji pracy, uporczywe trwanie podziałów wewnątrzklasowych panujących w Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej, które dziś przekładają się na różne światopoglądy, napięcie między nostalgią za utraconą pracowniczą i lokalną wspólnotą a negatywnymi wspomnieniami państwowego wyzysku i represji. Jedną z niewielu rzeczy łączących badanych i badane jest podejrzliwość i niechęć wobec instytucjonalnej polityki (s. 118). Prowadzi ona do wycofania z dyskursu politycznego: zarówno w postaci fatalistycznego wycofania w życie rodzinne, jak i dążenia do realizacji jednostkowych celów „po trupach” społeczeństwa i niekiedy prawa. Mrozowski polemizuje jednak z tezą o całkowitej prywatyzacji świadomości robotników, ich wycofaniu się z życia publicznego. Zwraca bowiem uwagę na frakcję klasy robotniczej, która może stanowić załóżek odrodzenia się lokalnych wspólnot i ruchów pracowniczych (s. 199-205). Mowa tu zarówno o nowych aktywistkach, jak i doświadczonych działaczach, którzy ponownie poczuli potrzebę „robienia czegoś razem” (s. 200). Tym, co zdaniem Mrozowskiego łączy tę frakcję, jest poczucie odpowiedzialności za otaczających ich ludzi, które realizuje się szczególnie w działalności związkowej.

Wedle Mrozowskiego nie tylko organizowanie się w związki zawodowe czy indywidualna przedsiębiorczość, ale również wycofanie w życie rodzinne i emigracja zarobkowa są równie rozsądnymi (racjonalnymi z punktu widzenia aktorów) metodami radzenia sobie z niekorzystnymi warunkami. Metodami skutecznymi o tyle, o ile pozwalają zachować godność i poczucie ciągłości biograficznej tożsamości. To jeden z najważniejszych wniosków z książki. Skłania do przemyślenia powtarzanych tez o wycofaniu się robotników z życia publicznego czy szerzej, apatii społeczeństwa obywatelskiego w Polsce. Potwierdzając – zgodnie z duchem pism Jamesa C. Scotta, Frances Fox Piven i Richarda Clowarda – że opór klas ludowych wyraża się na inne sposoby niż klas średnich, badania Mrozowskiego stanowią przyczynek do podjęcia na nowo badań nad mobilizacją ruchów społecznych i oddolnym oporem, partycypacją polityczną czy nawet legitymizacją III Rzeczpospolitej. Socjologowie często badali struktury władzy, traktując społeczeństwo jako bierny przedmiot poddany ich manipulacji (przykładem tego przytoczeni na wstępie recenzji autorzy). Tam gdzie władza, tam jest jednak i opór. By dostrzec sprzeciw wobec jej arbitralnych decyzji skryty w praktykach życia codziennego, musimy wcześniej dysponować odpowiednio wyczulonym aparatem poznawczym. Wnioski z badań Mrozowskiego oraz ich metoda mogą stanowić tego aparatu ważny element.

Niełatwo sformułować poważną krytykę „Coping with social change”, książka stoi bowiem na bardzo wysokim poziomie teoretycznym i metodologicznym. Można jednak wyprowadzić nie do końca (być może) merytoryczny zarzut – otóż autor jest zbyt skromny. Choć zbudował on bardzo poważną kontrpropozycję dla dominujących w polskiej socjologii paradygmatów, opartą na rzetelnych i pracowitych badaniach, Mrozowski wzdyga się

przed wyciągnięciem konsekwencji z tego faktu. Ostatni rozdział, zawierający wnioski oraz zalecenia dotyczące zarówno dalszych badań, jak i progresywnej polityki społecznej, zawiera się na ledwie dwunastu stronach (s. 231-243). Sugestie zawieszono są przy tym na dość wysokim poziomie ogólności. Przedsięwzięcie o takiej skali pozwala – a nawet wymaga – na wyjście poza tylko sugestie i postawienie mocnych, pobudzających dyskusję tez. Autor „Coping with social change” jest do tego odpowiednią osobą. Stanowiłoby to bardzo mocne otwarcie dla nowych, krytycznych studiów nad pracą i pracownikami w Polsce.

Reasumując: książka Mrozowickiego jest nieocenionym i *de facto* niezastąpionym źródłem wiedzy o życiu codziennym i strategiach działania przedstawicieli/-ek klasy robotniczej po transformacji. Stanowi punkt wyjścia dla kolejnych badań – zarówno tych, które korzystać będą z teoretycznych innowacji w zakresie refleksyjności/habitusu/strategii życiowych, jak i faktów dotyczących aktywności i świadomości klasowej robotników i robotnic fizycznych.

Sposób cytowania:

Piotr P. Płucienniczak: Recenzje: Adam Mrozowicki : Coping with Social Change. Life Strategies of Workers in Poland's New Capitalism, 2011, w: <https://www.pol-int.org/pl/node/355#r778>.